

Ar izrādes „Lielā melu burtnīca” režisoru Pēteri Krilovu sarunājas publiciste un dzejniece Liāna Langa

Vērojot politiskās tendences un notikumus pasaulē, šķiet saprotami, kāpēc Agotas Kristofas romāna tevis veiktajā dramatisējumā “Lielā melu burtnīca” esi pievērsies totalitārisma un kara iznīcinošā absurduma tēmai...

Man šis romāns patika no pirmajām lappusēm. Es tajā iemīlējos. Sen, sen nebiju lasījis tādu grāmatu, kurā dzīves pieredze, kuru arī es zinu, tvaicējas un kondensējas kā viskijs pēc senām receptēm tās autorei karstās dvēseles un skaidrā prāta traukos. Totalitārisms šajā grāmatā ir vielisks, ar smaržu, garšu, asarām, sviedriem un spermu, kā jau cilvēku dzīvē. Un caur bērnu uztveri.

Lugas centrā ir dvīņu puikas, kuri samainās vārdiem un kurus vēlāk šķir kara veidots liktenis un ģeogrāfiska robeža, kas ir arī dzelzs priekšsargs. Vai tā ir dažādu varu uz pusēm pārplēsta indivīda, uz pusēm pārlauztas nācijas metafora?

Jā, grāmatas autore par to noteikti ir domājusi, bet tur ir ne tikai metafora. Es domāju, ka rakstniece visvairāk un visdziļāk izpratusi nespēju divu dažādu iekārtu vai sistēmu (totalitārās un netotalitārās) cilvēkus izprast, pavēstīt cits citam par dziļi personisko pieredzi un traumām, kuras bija jāpiedzīvo padomju bloka valstu iedzīvotājiem. Es to vienmēr esmu izjutis un izjūtu vēl tagad – to, ka totalitārisma pieredzi nevar izstāstīt tikai ar faktu, notikumu, fizisku darbību palīdzību. Rietumos dzīvojošie latvieši arī ne vienmēr, es pat teiktu, kā likums, nekad līdz galam nesaprot padomju laikus piedzīvojušos tautiešus. Tas ir tikpat neiespējami, kā pastāstīt par smaku, kuru sarunu biedrs absolūti nepazīst.

Vai, tavuprāt, totalitārisma nozieguma tēma Latvijā ir pietiekami izdiskutēta?

Nē, nav! Jebkura totalitārisma noziegumu galvenā sastāvdaļa ir ar spēku, bailēm, represijām un metodisku apstrādi izmainīt sev pakļauto cilvēku domāšanu, uztveri, ētisko vērtību izpratni. Līdz ar to totalitārisma izdarību vērtēšanā vienmēr iestājas fāze, kad tiesātājiem vai izmeklētājiem šķiet, ka, lūk, daudzas briesmīgas un destruktīvas darbības cilvēki ir darījuši paši, labprātīgi, tā teikt - neviens jau viņus nespieda! Un bieži no uzmanības izkrīt tādi paņēmieni kā noziedzīgi ietekmēta domāšana, psihe, vērtību nojaukšana. Rakstot par dvīņu eksistenciālās izdzīvošanas treniņiem, Agota Kristofa ģeniāli atklāj šo uztveres un attieksmes izmaiņu.

Latvijā varbūt vairāk ir akcentēta upuru uztvere un viņu attieksme pret totalitārisma varu, bet aiz kadra paliek varas un represiju izpildītāju uztvere. Mani noteikti interesē Viļa Lāča, Šustina, Novika, Lukaševiča, Kalnbērziņa, Pelšes, beidzot pat Pugo prāta un - piedodiet par šo terminoloģiju - dvēseles analīze. Kaut kas iekšā taču viņus vadīja? Kāpēc tas mūsu rakstniekiem nekļuva par izpētes objektu? Tā kā, piemēram, Dostojevskim kļuva Smerdjakovs?

Galvenais varonis kara radīto necilvēcīgo apstākļu dēļ nevienu dienu nav gājis skolā, bet lasījis grāmatas, tostarp Bībeli, veidojis savas piezīmes un ir daudz dzīvesgudrāks, izveicīgāks, domājošāks un morāli nobriedušāks par apkārtējiem. Vai tā ir arī mūsdienu izglītības sistēmas kritika? Vai, tavuprāt, šodien tā ieliek bērnos domāšanas pamatus?

Man negribas uz šo jautājumu atbildēt tieši, jo, galu galā, pats arī jau 25 gadus esmu pedagogs, aktieru un režisoru skolotājs un daru to ar neslēptu aizrautību un mīlestību. Izglītība ir sēšana un audzēšana, un tur visu laiku kaut kam jāaug. Dabas likums! Bet no pagātnes atmiņas es bieži izceļu savu Maskavas Kino institūta studiju biedru mongoli Dordžu. Dordžs bija tas mūsu kursa students, kas pat visbezzēdīgākajos ar ideoloģiju sazāļotos strīdos, disputos vai kursa darbu apspriedēs mācēja uzdot precīzu, no ētikas redzespunkta ieraudzītu jautājumu. Viņam bija brīnišķīgs, spridzinošs aziāta humors, smaidiņš un gudras acis. Viņš redzēja lietu būtību. Zinot viņa biogrāfiju, grūti būtu viņu turēt aizdomās, ka kamieļu un aitu ganu jurtās vai stepes nomales skolās viņš būtu saņēmis Kembridžas koledžas līmeņa izglītību, un pirms Maskavas institūta viņš bija pavārs. Bērnos gudrības pamatus ieliek pasaules redzējuma kopaina, ko saņem no vecākiem, nesamaitātiem skolotājiem, mūžīgu vērtību radīta pasaules redzējuma. Šodien gan Eiropā, gan Latvijā izglītība tiek politizēta, manuprāt, tā tuvojas totalitārisma modelim. Turklāt tas notiek nemanāmi un it kā ar demokrātiskiem līdzekļiem.

Izrādes literārais materiāls un dramaturģija, tēlu galerija ir ļoti spēcīga un skatītāju nesaudzē. Tu viņus izaicini aizdomāties par totalitārismu, indivīda atbildību, vēstures gaļas maļamās mašīnas fatālo gaitu. Uz šādiem izaicinājumiem patērētājsabiedrība mēdz reaģēt ar neizpratni.

Ak, Dievs! Kas tur ko neizprast? Varētu domāt, ka Dailes teātra skatītāju nomācošais procents dzīvo savu dzīvi ar pilnīgu izpratni un tad pēkšņi mūsu izrādē: bāc! – nesaprotu...! Pēc manas dokumentālās filmas “Uz spēles Latvija” noskatīšanās man piezvanīja viena sieviete, kura padomju gados bija apprecējusies ar čekistu, to nezinot, un tad mokoši mēģinājusi no viņa šķirties. Viņš savai sievai rūgti atriebās par to. Lūk, dzīve, kuru ir daudz grūtāk izprast, izteikt. Bet tā ir dzīve...

Partijas sekretāram, kurš kļūst par konformistu, lai slēptu savu seksuālo orientāciju, galvenais varonis vaicā, vai viņam nav kauns. Vēl divdesmit piecus gadus pēc Latvijas neatkarības atgūšanas šāds jautājums pie mums neskaitās „labais tonis”. Kāpēc?

Partijas sekretārs Pēteris, par kuru tu jautā, ir ļoti spēcīgs tēls. Un tas ir drosmīgs atzinums, kuru viņš saka Lūkasam: - ”Jā, man ir kauns...” Man tā vieta romānā ļoti patika. Diemžēl, mūsdienu Latvijā praktiski neviens no politiķiem vai tautas likteņu lēmējiem nav tik spēcīgs kā homoseksuālais partijas sekretārs, un neviens no politiķiem pēc vissmagākās izgāšanās vai skandāla nekad nav publiski izteicis šos vārdus: - “Man ir kauns...” Ko tik nesarunā, kā tik netaisnojas, ko tik neapsola, bet nepasaka šos trīs vārdiņus. Jo bail.

Kādas paaudzes skatītāju tu vēlies redzēt teātra zālē? Vecākās un vidējās paaudzes skatītāji lugas saturu visdrīzāk sapratīs labāk par jauniešiem. Atceros avīzē lasītu gadījumu par kādu vidusskolas klasi Losandželosā – skolotāja viņus bija aizvedusi uz Spīlberga „Šindlera sarakstu”, un skolēni visu filmas laiku smējušies, jo domājuši, ka tā ir komēdija. Tas liek aizdomāties par to, kā skolās tiek mācīta vēsture.

Mēs negribam ar savu izrādi kādu mācīt. Galu galā, grāmatā un lugā nekur neviena ģeogrāfiska robeža, valsts, nacionāla piederība nav nosaukta vārdā. Kā grāmatiņas nosaukums bērniem: “Izkrāso pats!”

Mani nekad nav baidījuši smiekli zālē arī traģiskās vietās. Man patīk smiekli, man patīk smago, drūmo atstāstīt ar smiekliņu kā burvīgajās ebreju anekdotēs. Arī šī izrāde ir traģikomiska, un tas uzliek spēcīgu slogu aktieriem. Tā spēlēt ir virtuozs stils. Un tāpēc arī es gaidu zālē dažāda vecuma skatītājus, jo tā ir izrāde par bērniem, par izaugsmi. Tā ir izrāde par to, kā bērni nolemj mainīt pasauli un kas no tā iznāk.